

Бабаев Д.Б., Мурзахматов А.Р.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН ВАЛЕОЛОГИЯЛЫК
ЖАКТАН КОШТООНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Бабаев Д.Б., Мурзахматов А.Р.

**ОСОБЕННОСТИ ПОДДЕРЖКИ С ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ СТОРОНЫ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

D.B. Babaev, A.R. Murzakhatov

**FEATURES SUPPORT C VALEOLOGICAL ASPECTS OF THE EDUCATIONAL
PROCESS IN PRIMARY CLASS**

УДК: 342.89/377

Бул макала башталгыч класстарда билим берүү процессин валеологиялык жактан коштоонун өзгөчөлүктөрү каралган

Педагогикалык валеологиянын проблемалары боюнча илимий адабиятты талдап чыккандан кийин чечиле элек же жетишерлик деңгээлге иштелип чыкпаган маселелер бар экендиги билинди, тактап айтканда, бүткүл педагогикалык процессти калыптандыруу маселеси, ошондой эле педагогикалык процессти валеологиялоо жөнүндөгү маселе. Бул проблема В.В.Колбановдун ишинде каралып, автор талкууланып чыга турган маселелерди аныктаган:

- ❖ ден соолуктун жана сергек жашоонун баа берүү чендерин иштеп чыгуу;
- ❖ ден соолуктун деңгээлин диагностикалоо жана божомолдоонун конкреттүү усулдары;
- ❖ ден соолуктун этиологиясы жана валеогенез;
- ❖ валеопрактиканын усулдары (ден соолукту түзөп туруунун практикасы);
- ❖ ден соолук мугалимин (педагог-валеолог) даярдоого карата чеберчиликтин талаптары;
- ❖ окуучулардын иштемчилдигинин жана ден соолугунун педагогикалык технологиялары жана окутуу тартиби;
- ❖ үзгүлтүксүз валеологиялык билим берүүнүн заманбап системасын түзүүнүн логикасы;
- ❖ валеологдун кесипчилдик даярдыгы жана мугалимдин валеологиялык маданияты;
- ❖ валеологияны окутуунун усулияты;
- ❖ билим берүү мекемесинин жана билим берүү системасынын валеологиялык кызматы [1].

Ден соолуктун жана ден соолукту калыптандыруучу педагогиканын теориясын түзүү менен эле чектелбестен, теориядан практикага чейинки жолду да басып өтүү керек. Бул проблемаларды баш-оту менен чечкиндүү киришип гана чечүүгө болот, ал төмөндөгүдөй болушу максатка ылайык:

- валеологиянын теоретикалык негиздерин иштеп чыгуу, башкача айтканда, жалпы валеологиядан тышкары жаш курагынын валеологиясынын, педагогикалык валеология, психология, медицина, экологиялык валеология чөйрөлөрү боюнча изилдөөлөр керек. Ушулардын баары валеологияны

педагогикалык валеологиянын интеграциялоочу багыты деп эсептөө керек экендигин көрсөтөт;

- валеопрактиканын усулдарын илимий жактан негиздеп чыгуу, башкача айтканда, дене тарбиясынын, сергек өмүр сүрүүнүн, психикалык өзүн-өзү жөнгө салып туруунун, ишмердүүлүктүн бардык түрлөрүн (эмгектенүү, окуу, эс алуу) валеологиялык коштоосунун теоретикалык негиздерин андан ары да жакшыртуу үчүн заманбап базис керек;

- валеологиялык билим берүү ар тараптуу өнүгүүнү, үлгү болорлук ишмердүүлүктү, социалдык көнүгүшүүнү, өзүн-өзү активдештирүүнүн, ден соолуктун резервдерин көбөйтүүнүн жана активдүү узакка созулган өмүрдү камсыз кылуунун системасы катары.

Билим берүү ишмердигинин талаптары окуучунун биологиялык мүмкүнчүлүктөрүнөн ашып кете баштагандыктан ага тиешелүү деңгээлде (адекваттык) мамиле жасоо муктаждыгы пайда болду.

Илимий изилдөөлөрдү талдап чыгып, биз окутуу-тарбиялоо процессин валеологиялык коштоонун негизги багыттарын төмөндөгүдөй бөлүп карадык:

- балдардын, мугалимдердин, ата-энелердин валеологиялык ой жүгүртүүсүн калыптандыруу;
- окуу процессинин түзүлүшүн валеологиялык мазмундун негизинде кайрадан түзүп чыгуу;
- окуу курстарын билимдин бирдиктүү таласында окутуу-тематикалык блок-модульдардын негизинде интеграциялоо;
- окутуу процессине валеологиялык технологияларды кийирүү;
- валеологиялык негизде тажрыйба-эксперименталдык ишти жүзөгө ашыруу;
- сабактарды валеологиялык талдоону кийирүүнүн жана окуу процессинин валеологиялык экспертизасынын эсебинен башкаруу функцияларын анчамынча өзгөртүү;
- “ден соолуктуу болууга үйрөтүү” аттуу валеологиялык программаны ишке ашырууга багытталган адистер менен иш жүргүзүүнүн валеологиялык жактан негизделген системасын түзүү.

Биздин пикирибиз боюнча жалпы билим берүүнүн окутуу-тарбиялоо процесси төмөндөгүдөй валеологиялык моделден турат;

- башталгыч мектепке жаңы предметти – валеологияны кийирүү;

- мектептеги негизги предметтердин курсун валеологизациялоо, мындагы максат – ошол предметтерди дени сак адам, сергек өмүр сүрүү жөнүндөгү адамдын өзү менен өзү курчап турган айлана-чөйрө, башка адамдар менен гармонияда жашоосу жөнүндөгү биринчи түшүнүктөр менен байытып туруусу;

- ата-энелер үчүн ден соолук мектебин ачуу;

- окуучулар үчүн жекече иш жүргүзүп, жекече билим берүү багытын валеологиялык коштоо;

- мугалимдер жана педагог-тарбиячылар менен жекече иш жүргүзүү

Баланын билим алуу багытын валеологиялык коштоо белгилүү бир максатты көздөйт (баланы табийгаттан берилген, өзүнүн жеке сезиминде топтолуп турган мүмкүнчүлүктөрүн активдештирүүнү үйрөтүү; өзүн-өзү таануу жана өзүн-өзү өнүктүрүү тажрыйбасын рефлексиялоого өз тажрыйбасын ой жүгүртүү менен күчөтүү. Маалыматтык-коммуникативдик аракетти өзүнө камтып турган валеологиялык билимин рефлексиялоо жана ошонун негизинде сергек өмүр сүрүүнүн жекече программасын түзүү; маалыматтык материалдын негизинде билим берүүнүн интеграциясын түзүү; билим берүү багытын басып өтүүнүн жекече программасын түзүү; натыйжаларды талдоо; божомолдордун негизиндеги конструктивдик өзгөрүүлөр. Мазмун өз кезегинде “Ден соолук” программасы аркылуу бир катар принциптерге ээ болот: “Аалам эмес, бала”, “ийгиликтүүлүк”, “көрсөтүү-бышыктоо”, “Ар намыска тарбиялоо”, “жеке укук”, “өзүнүн ден соолугу үчүн жоопкерчилик”, “баладан үйрөнүү”, “өзгөчөлүк, өзүнчөлүк эмес”, “маалымат минималдуу учурундагы коммуникация – кызыгуунун максимуму” ошондой эле резервдик мүмкүнчүлүктөрдү активдештирүүнүн усулдары (ар бир бала өзү жөнүндө билдирүүчү жекече жөндөмдөргө ээ; кыялдануу жаратмандык актысы; музыкалык психикалык жөнгө салуу; арттерапия; эркин – ден-соолукту чыңдоо усулдары). Бул жерде критерийлер болуп ден соолуктун коэффициенти, б.а. ден соолуктун көрсөткүчү, адамдын турмуштагы ишмердүүлүгүндөгү валеологиялык жана патогенетикалык процесстердин көрсөткүчтөрү; кызыктыруу талаасы; ден соолукка кызыгуу, ушунун баары натыйжаны божомолдоп турат (өзүн-өзү өнүктүрүүнүн мониторинги; дүйнөнү сезимталдык менен моделдештирүү; жекече ден соолуктун, билимдин комплекси; инсанды көкөлөтүп мактоо – өзү жөнүндө ой жүгүртүп. Өзүн-өзү жөнгө салуу процессинде пайда болуучу чыгармачылык жактан начарлап кетүү.

Педагогикалык процесстин валеологизациясынын маңызын карап жатып, Л.Г.Татарникова бул процессти ийгиликтүү ишке ашыруу учурунда

мугалим кандайча аракеттенүүсү керек экендигине көңүл бурган. Бул окумуштуунун пикири боюнча мугалим окуучулар жана алардын ата-энелери менен иштешип жатканда диагностикалык, профилактикалык коррекциялык жана кеңеш берүүчүлүк жумуштарга өзү даяр болушу керек, бирок, биздин оюбуз боюнча сунушталып жаткан функциялардын баары эле мугалимдин педагогикалык ишмердигин түзүүчү бөлүкчө боло албайт. Анткени, жогоруда саналган функциялардын, иш чаралардын баарын аткарууга мүмкүнчүлүк жетишпей калат, ал аз келгенде андай аракеттер анын ден соолугунун деңгээлин төмөндөтүп жиберип мүмкүн. Билим берүү мекемесинин алдында валеологиялык кызмат сөзсүз болушу керек. [2]

Валеологиялаштыруу процессинин айрым өзгөчөлүктөрү бар. Педагогикалык жараяндын катышуучуларынын валеологиялык маданиятынан башка бардыгына мүнөздүү педагогикалык ишмердүүлүктүн стилин кайра кароого байланышып турат, ошондой эле гуманисттик багыт жана изоформизм да эске алынат.

Билим берүүнү гуманизациялоо инсандын жекече – психологиялык өзгөчөлүктөрүн, жеке сапаттарын өнүктүрүүнү, анын өзүн-өзү ийгиликке жетүүгө мүмкүнчүлүгүн камсыз кылып турат. Билим берүү процессинде бул багыт окуучуга сыйлоо жана ишенүү мамилелерине негизденет, ал аракеттердин натыйжасы мектептин ишмердүүлүгүнүн максаттарында, ал иштердин мазмунунда, уюштурулушунда жана каражаттарында, ошондой эле педагогикалык процесстин мүчөлөрүнүн өз ара аракеттеринин мүнөзүнөн билинет. Азыр баары эле мугалим гуманист болуш керек экенине ынанып турушат, бирок, көптөрү өзүнүн практикасында башкача кылышат: окучусу келгендерди окутууну көздөшүп, ар кандай деңгээлдеги “селекцияларды” (тандоолор) колдоого алышат, ал эми баланын психикалык жана физикалык ден соолугунун проблемаларына көңүл кош мамиле жасашып, аны басынтышат жана кемсинтишет. Мындай кырдаалдын түзүлүшүнүн себептеринин бири окуучулар да, ата-энелер да мектептеги абалга нараазы болуп келишинде. Ал эми билим берүүнүн эң негизги парзы “Мектеп окуучу үчүн!” деген асыл максат эмеспи. Окуучу мектептен өзүнүн керектөөлөрүнүн, мүдөөлөрүнүн аткарылышын күтөт! Ошолордун ишке ашуусуна же ишке ашпай калышына анын ден соолугу, окууга кызыгуусу, интеллектуалдык жөндөмдөрүнүн өнүгүүсү байланыштуу болот [3].

Изоморфизм деп педагогикалык баарлашуунун түзүлүшүнө карата болгон мамиле түшүндүрүлөт, андай сүйлөшүүлөр учурунда педагогикалык процесстин катышуучуларынын ортосунда ден соолукту сактоо боюнча көз караштары, максаттары, жолдору жөнүндө өз ара пикир алышат. Изоморфизм илимде пикирлешүүнүн катышуучуларынын өздөрүнүн түзүмдөрүнүн жана максаттарынын окшоштугу аныктап алышат деп түшүндүрүлөт [4]. Ушул

аныктамадан улам алып караганыбызда мындайча болжолдоого болот: эгерде баарлашуунун ар бир катышуучусу сүйлөшүүлөр учурунда ачыктыкка умтулуп, сүйлөшүп жаткан пикирлешин да ачык болууга ынандыра алып, алар бирине бири жардам көрсөтүүгө умтулушса, валеологиялык маселелерди талкуулоого катышуу ниетин билдирсе, анда мындай баарлашуу эки тарапка тең пайда келтирет жана ден соолукту сактоого жана бекемдөөгө өбөлгө болушат. Изоморфизм бир эле педагогикалык баарлашууну уюштурууга карата колдонулбайт, пикир алышуунун бул түрү бүтүндөй педагогикалык ишмердүүлүктө да колдонулса болот. Мындай мамиле окуучулардын окууга болгон ишмердигинин калыптануу учурунда өзгөчө пайдалуу болот, анткени алар билим алууну жана аракеттенүү жолдорун ишмердүүлүктүн жалпыга таандык түрлөрүнүн негизинде аракеттенишет, тактап айтканда төмөндөгүлөр:

- кырдаалды талдоо (окуу боюнча, социалдык, эмгектик);
- өз алдыларына максаттарды коюу;
- максатка жетүүнүн жолдорун тандоо.

Окуучулар окуу боюнча ишмердүүлүккө ээ болуу учурунда аларда өзүнө ишенүү пайда болуп, чыңалып турган сезимдик абал жоюлат да, психикалык жана физикалык ден соолукту чыңдоого өбөлгө жаралат.

Билим берүү процессин чындап эле гуманизациялоо же аны кызыгуу жана психофизиологиялык мүмкүнчүлүктөргө карата максималдуу түрдө активдештирсе ийгиликке жетишүүгө болот; мында педагогдордун (анын ичинде валеологдор да), психологдордун жана медициналык кызматкерлердин ишин координациялоонун шарттарында алдыңкы педагогиканын каражаттарын колдонуу аркылуу инсандык валеологиялык калыптанууга даяр болушуна жетишүүгө мүмкүн. Мындай координациялык ишти билим берүү мекемесинин валеологиянын кызматынын чектеринде жүргүзүүгө мүмкүн [5]. Окуучунун жана мугалимдин ден соолугун сактап калуу укугун коргоонун оптималдык кепили катары валеологиялык кызматты айтууга болот. Мындагы максат – ден соолукту бекемдөөнүн жана билим берүү-тарбиялоо иштеринин натыйжалуулугун жогорулатуу жана инсанды өнүктүрүүнүн маанилүү өбөлгөсү катары жана окуу процессин окуучулардын психофизиологиялык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша кызыгууну жана шарттарды түзүү. Биздин көз карашыбыз боюнча валеологиялык кызматты педагог-валеолог башкаруусу керек. Билим берүү мекемесинде ал турсун эң жогорку кесиптик даражадагы педиатр да, профилактикалык пикирде тургандыктан окуу жүктөрүнүн өтө эле оорлугунун жана акыл-эске сыйбаган усул менен түзүлгөн окуу жадыбалын проблемасын чече албайт. Начарлап кеткен ден соолугун профилактикалоо да, демейдеги жолунан четтеп кеткен кырдаалга көнүгүүнү профилактикалоо да, донозологиялык

диагностика да – али валеология эмес, алар ага бара турган жолдун бир чети деп айтса болот [6].

Валеологиялык кызмат билим берүү тармагында өзүнчө бөлөк система катары аракеттенбей, психологиялык, социалдык жана медициналык кызматтар менен байланышта иштеши керек. Валеология билим берүүнүн максаттарына жетишүү үчүн бүтүндөй бир билим берүү процесси менен интеграциялашуусу керек. Медициналык кызматкердин оорулар боюнча жасалган анализи окуу тартибин жана педагогикалык технологияларды оптималдуу денгээлге чыгара албайт жана чогулуп калган чаалыгуунун абалын төмөндөтө албайт.

Биз билим берүү процессин валеологиялык коштоонун маңызы боюнча маалыматтарды изилдеп жана жалпылап чыгып, бир нече негизги аныктамаларды талдоодон өткөрдүк:

- бул педагогикалык жамааттын мүчөлөрүн, окуучуларды жана алардын ата-энелерин валеологиялык тарбиялоого багытталган процесс;
- бул педагогикалык жамааттын мүчөлөрүнүн, окуучулардын жана алардын ата-энелеринин ден соолугун сактоого багытталган процесс;
- бул уюштурса жана башкарсан боло турган процесс, анткени ал айрым педагогдорду гана эмес, бүткүл мектеп жамаатын камтыйт;
- бул баалуулуктардын артыкчылыктарынын өзгөрүшү, өзүнүн ден соолугуна карата болгон мамиленин, окуучулардын ден соолугуна, педагогикалык ишмердүүлүккө болгон мамиленин өзгөрүшүн ишке ашыруу менен байланышкан процесс.

Билим берүү процессин валеологиялык коштоону педагогикалык системанын бир бөлүгү катары кароо керек, анткени ал уюштуруучулук-педагогикалык ишмердикке илимий жол менен кошулуп, ден соолукка жагымдуу таасир этүүчү, ал эми тарбиялоо процессинде педагогикалык процессти валеологизациялоону камсыз кылуучу факторлорго ээ. Башталгыч класс жашындагы мектеп окуучуларынын билим алуу учурундагы педагогикалык шарттарды айрым авторлор физикалык параметрлердин жыйындысы катары карап жатышат, болгондо да мындай учурларда окутуу процесси “валеологиялык коштоо” түшүнүгүнөн четте калып кетүүдө.

Валеологиялык коштоону комплекстүү түрдө, баланын мектептеги турмушунун бардык тарабынан камтып жүргүзүү керек. Билим берүү чөйрөсүн алгачкы этапта валеологиялык коштоо валеологияга көнүгүүнүн чектеринде жүргүзсө жемиштүү болот. Мектепке көнүгүүнү кеңири мааниде алып караганда баланын социалдык шарттардын жаңы системасына жаңы мамилелерге, ишмердүүлүгүнүн жаңы режимине ылайыкташып көнүгүп кетүүсү катары түшүнүү керек. Мындагы негизги максат – окуучуга мектепте өзүн эркин сезүүсүнө жардам берүү. Ийгиликтүү окуусу жана толук кандуу өнүгүүсү

үчүн анын интеллектуалдык, инсандык жана физикалык ресурстарын аныктоо үчүн педагогдор буларды билүүлөрү зарыл: баланын жекече өзгөчөлүктөрү; окутуу-тарбиялоо процессин окуучунун, айрыкча кенже класстардын окуучусунун, жекече жөндөмдөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн жана талаптарын ачууга багыттоо; окуучунун мектеп чөйрөсүндө билим алуусу жана баарлашуусу, ар кандай ыктарга ээ болуусуна жардам берүү.

Адабияттар:

1. Колбанов В.В. Валеологическое образование в начальной школе. // Начальная школа. №1. 1999. – с.40-43.
2. Татарникова Л.Г. Педагогическая валеология. – СПб., 1995. – 352 с.
3. Похлебин В.П. Уроки здоровья. – М.: Просвещение, 1992. – с.16-34.
4. Солдатова Т. Валеология приходит в класс. // Народное образование. 1997, №10. – с.39-43.
5. Особенности подготовки будущих учителей к валеологическому образованию. “Манас” университети, Б.,- 2011
6. Сущность валеологизации учебно-воспитательного процесса в школе Наука и новые технологии. Б., 2009, №7. 61-65.

Рецензент: д.пед.н. Мамбетакунов Э.М.
